

Patakfalvi-Czirják Ágnes és Zahorán Csaba

Változó Székelyföld

2005-ben jelent meg Feischmidt Margit szerkesztésében az *Erdélyi – (de)konstrukciók* című kötet, amely a magyarországi-határon túli magyar kapcsolatok és a nemzeti autenticitás lokalizálásának új dimenzióját tárta fel. Akkor a kutatók elsősorban arra keresték a választ, hogy az Erdélyről kialakult ellentmondásos képek hogyan egyeztethetők össze különböző politikai és kulturális kontextusokkal. A könyv egyik meghatározó állítása, hogy

az autenticitás diskurzusait vagy a nemzetállami centrumokban hozzák létre, amit a földrajzi és társadalmi perifériákon élők internalizálnak és reprodukálnak, vagy az autenticitás diskurzusait kifejezetten a periféria hangjával azonosítják, stratégiai eszközt látva benne, mellyel a marginális helyzetet kompenzálni lehet (Feischmidt 2005: 18).

Az elemzett időszak tapasztalata olyan kérdésekre irányította a figyelmet, mint az emlékezési gyakorlatokat befolyásoló etnikai turizmus (például Csíksomlyó és a gyimesi „ezeréves határ” vagy Máréfalva kapcsán) és a tömeges magyarországi vendégmunka.

Ezek a kialakult képek azonban korántsem mozdulatlanok, és a kötetbeli kutatások óta eltelt viszonylag rövid időszakban is folyamatosan változtak. A globális társadalmi, gazdasági és politikai folyamatok, a közép- és kelet-európai térség országainak euroatlanti integrációja, a romániai „magyar világ” fokozatos, feltartóztathatatlanul tűnő „visszaszorulása” nemcsak az erdélyi „valóságot” alakítják, hanem a róla keletkező képeket is. Ez különösen jól tetten érhető a „nemzeti tekintet” Székelyföldre irányuló fókuszában. A napjainkban is magyar többségű régió mintha fokozatosan átvinné az egykori „magyar Erdély” helyét. Az autenticitás diskurzusainak az ősi erdélyi magyar vidékkel való találkozása ugyanis nemzeti értelemben akár csalódást, kiábrándulást is jelenthet – az elvárt „magyar jelleget” egyre nehezebb felfedezni, a magyar emlékek egyre kevésbé „szórakoztatóak” vagy „jelentősek” és egyre kevésbé látszanak ki a román tájból.

Ennek az elvárásnak csak Székelyföld tud megfelelni a maga jórészt rurális, magyar nyelvű világával. Ez pedig egyúttal azt is jelenti, hogy a multietnikus régió emlékét (idesorolva például a transzilvanizmus hagyományát is) egy túlnyomóan egynyelvű, „magyar jellegű” térség – ebben az értelemben szegényesebb – reprezentációja váltja fel. Székelyföld eközben

nemcsak a nemzeti spiritualitás színhelyeként szolgál (Csíksomlyó), hanem a politikai beszéd egyik jelentős „pódiumává” is válik (Tusványos), ugyanakkor olyan hagyományos periféria marad, amelyekben a határvidékjelleg és az etnikai markerek – a belső törésvonalak és konfliktusaik ellenére – regionálisan behatárolható, összefüggő vidéket hoznak létre. A régió „mitizálódása” is tovább folytatódik (György 2013), a magyarországi – és Erdélyben is domináns – médiában megjelenő stilizált Székelyföld pedig egyre kevésbé van összhangban az ott élők valóságával, problémáival és lehetőségeivel. A román nyilvánosságban ehhez képest kevésbé változtak a Székelyföldről alkotott képek, sőt a nacionalista diskurzusok reprezentációi meglepően tartósan bizonyultak. Elég, ha megnézzük az 1990-es évek elejének nacionalista botrányait (mint a székelyföldi románok „elüldözését”, a jelenségről lásd Biró A. 1998) és az utóbbi néhány év egyes ügyeit (például a 2015 végén kirobbant kézdivásárhelyi terrorügyet vagy akár a 2017-es székelyudvarhelyi „mics-incidenst”), hogy lássuk: van, ami a gyakorlatokat tekintve nem változik. Igaz, az „erdélyi” vagy „magyar kérdés” román szemmel is egyre inkább Székelyföldre lokalizálódik: míg a kilencvenes években Kolozsvár volt az etnicizált – főleg szimbolikus – konfliktusok fő színtere, a kétezres években ez Marosvásárhelyre, újabban pedig a székelyföldi városokba helyeződött át.

Am abban, hogy a Székelyföld iránti érdeklődés lassan felzárkózik az Erdélyre irányuló figyelem mértékéhez, nem csak az erdélyi magyar népesség fogyásának és társadalmi pozícióinak romlása játszik szerepet, hanem egy másik, inkább pozitívnak tekinthető jelenség is. A székelyföldi régiót ugyanis – minden „mitizáltsága” ellenére – sokáig kissé elhanyagolta a tudományos érdeklődés. Mint ahogy gazdasági, politikai és társadalmi értelemben, úgy tudományos szempontból is periféria volt: „távoli” vagy „észrevétlen” a szisztematikus kutatások számára. Erdély megértése és leírása számos területen folyamatos volt – gondoljunk csak a háromkötetes Erdély történetére (Köpeczi 1986) vagy a rendszerváltás utáni időszakban létrejött Kriza János Néprajzi Társaság kutatásaira, az Erdélyi Múzeum Egyesület munkáira stb. –, miközben Székelyföld mindezeknek egy szelete maradt. Miután azonban a 20. század második felében beindult a régió – igaz, meglehetősen ellentmondásos, „államszocialista” – modernizációja, a tudományos élet látóterében is élesebben megjelent.

Ebben az is közrejátszik, hogy az 1989-es fordulat után új oktatási központok is létrejöttek itt – például a Sapientia EMTE Marosvásárhelyen és Csíkszeredában, vagy a Babeş–Bolyai Tudományegyetem sepsiszentgyörgyi kihelyezett tagozata –, és folytatódott egyes kutatóműhelyek tevékenysége – például a csíkszeredai Kommunikációs Antropológiai Munkacsoporté (KAM) –, de nem elhanyagolható a politika szerepe sem – a Székelyföld történetét bemutató legújabb, impozáns színtézis, a háromkötetes Székelyföld története (Benkő és Oborni 2016; Egyed, Hermann és Oborni 2016; Bárdi és Pál 2016) sem jöhetett volna létre a székelyudvarhelyi önkormányzat kezdeményezése és anyagi támogatása nélkül. Az utóbbi munka egyúttal már az ezredforduló után egyre hangsúlyosabbá váló identitás- és etnopolitikai törekvésbe is illeszkedik, amely egyfajta regionális „othontementésre” irányul (Bárdi 2017: 152–154). Ehhez az európai uniós trendek adnak modellt, valamint legitimitációt, és azt különféle regionális kutatások támasztják alá, amelyek eredményei láthatóak például a 2003-as *Székelyföld. A Kárpát-medence régiói* (Horváth 2003) című kötetben. Sajnos a legégetőbb társadalmi problémák kutatása sokszor elszórtan (a régió és az elszegényedés) jelenik meg, máskor etnicizált keretben (például a Székelyföldön kívüli magyar nyelvű oktatás terén az *Iskolák veszélyben* [Barna et al. 2016] című kötet), egyes témák pedig egyáltalán nem érik el a tudományos érdeklődés ingerküszöbét

(a nők és gyerekek, általában a kiszolgáltatott rétegek helyzete, általános egészségügyi állapotok stb.).

Számos színvonalas munka, sőt egész sorozatok dolgozzák fel Erdély és Székelyföld történetének egy-egy időszakát vagy jelenségét, mint például a csíkszeredai Pro-Print Kiadó monográfiái és forráskiadványai. A klasszikus narratívát nyújtó feldolgozások mellett sor került egyes történeti mítoszok tudományos dekonstrukciójára is (lásd például Hermann Gusztáv Mihály munkáit [2007, 2013]). Ugyanakkor ezeknek a munkáknak a hatóköre időnként meglehetősen korlátozott – ezeket a magyar nacionalizmus kutatása során, valamint a határon túli témák elemzésénél talán a kelleténél kevesebbet hivatkozzák. Székelyfölddel kapcsolatban sok és sokféle tanulmány született, például a *Székelyföld*, a *Magyar Kisebbség*, a *Pro Minoritate*, a *Regio* hasábjain, azonban ezek között is megfigyelhető a történettudomány és a politológia szempontjainak túlsúlya.

A felsorolt munkákon kívül Székelyföld társadalmi viszonyainak egyes vetületei, a magyar–román interetnikus kapcsolatok (lásd például Biró A. és Gagyí 1996, illetve Tánzos 1998) azonban mintha az ezredforduló után kissé háttérbe szorultak volna. A magyar–román együttélésről a 2000-es évek második felétől inkább csak történeti munkák (például László és Novák 2012) és esettanulmányok jelentek meg, többek közt a már említett folyóiratokban (például B. Kovács 2006; György 2011; Szilágyi 2016), nagyobb összefoglaló munka nem született. Ugyanakkor egyre élénkebbé vált a székelyföldi románságra koncentráció, illetve a helyi román–magyar viszonyt román szempontból vizsgáló és értelmező műhelyek aktivitása. Közülük kiemelkedik a sepsiszentgyörgyi *Centrul European de Studii Covasna–Harghita* (Kovácsna–Hargita Tanulmányok Európai Központja), illetve a Román Akadémia etnikai kérdésekkel foglalkozó kutatóintézete, a CESPE (*Centrul European de Studii în Probleme Etnice al Academiei Române*). Kiadványaik és sorozataik (például az *Angvstia* folyóirat vagy Lăcătușu, Lechințan és Pătrunjel [2003]) elsősorban a régió román vonatkozásait vizsgálják – szociológiai, történeti, régészeti és néprajzi szempontból. Ez egyrészt a régió romániai integrációját segítheti elő, másrészt szakmai alapot biztosít az interetnikus viszonyok aktualpolitikai tematizálásához is – azonban ez gyakran jár a tudományos eredmények instrumentalizálásával (lásd például Baltasiu, Săpunaru és Bulumac 2013). Ebben az esetben nem csak az tűnik problematikusnak, hogy a Székelyfölddel foglalkozó magyar tudományosság nem veszi fel a versenyt a románnal, hanem az is, hogy nem is igen működik (szakmai) kommunikáció a két tudástermelés között.

Ez volt munkák kiindulási alapja. Az előzmények között azonban még érdemes megemlíteni, hogy a kétezres években már született egy *Replika*-blokk-terv. Papp Z. Attila elképzelése szerint az írások, hasonlóan a Feischmidt Margit által szerkesztett kötet tanulmányaihoz, olyan ellentmondásokat és paradox helyzeteket boncolgattak volna, amelyek megtörik az egységesnek tűnő, nacionalista lelkesedéssel átítatott, sokszor naiv Erdély- vagy Székelyföld-képeket. A Papp Z. által válogatott témák arra mutattak volna rá, hogy a hagyományosnak vélt gyakorlatokkal hogyan férnek össze a 21. századi kulturális tartalmak és jelenségek. A lapszám sajnos soha nem valósult meg, így szegényebbek lettünk egy homoszexuális székely férfi élettörténetének és egy roma költő viszontagságainak, tapasztalatainak megismerésével, egy tanulmánnyal a különböző hagyományosnak vélt gyakorlatok hétköznapi funkciójáról és további más érdekes – azóta is meglehetősen „elhanyagolt” – témák feldolgozásával. Ezt az elképzelést próbáltuk a magunk módján továbbgondolni, a lehetőségekhez igazítva saját szempontjainkat és érdeklődésünket.

A blokk négy írása különböző empirikus kutatások eredményeit foglalja össze. Egy Gábor tanulmánya nemcsak tudományos szempontból, de kísérletként is izgalmas: munkájában a nacionalizmuselméletek kurrens megállapításait a két világháború közötti időszakra vetítve vizsgálja. A hétköznapi etnicitást és az etnikai kategóriák működtetését tanulmányozza úgy, hogy a levéltári források alapján rekonstruálja azt a környezetet, amelyben a román és magyar viszonyok alakultak közel egy évszázada. John Fox és Cynthia Miller-Idriss tipológiájának (Fox és Miller-Idriss 2008) releváns elemeit emeli ki a szerző, így különböző példákat elemez a „nemzeti beszéd”, a „nemzeti fogyasztás” és a „nemzet felmutatása” kategóriák mentén. Egy Székelyföld kapcsán arra a megállapításra jut, hogy:

Bár a Székelyföldre és a székelyekre vonatkozóan meglehetősen régi és jól artikulált képzetek álltak rendelkezésre a két világháború között, azok sem a politikában, sem a mindennapokban nem kaptak kiemelt szerepet. Noha voltak székely pártok, vagy éppen székely képviselők, az etnicitás alapvetően a magyar–román ellentétpár alapján értelmeződött, még akkor is, ha az állam esetleg megpróbálta mégis elkülöníteni a székelyeket, ha másként nem, elmagyarosított románokként. A székelységnek mint potenciális etnicitásnak alapvetően a magyarsággal szemben jutott szerep – a mindennapokban is (lásd Egy tanulmányát a blokkban).

Patakfalvi-Czirják Ágnes és Zahorán Csaba írása két olyan régiót – Székelyföldet és a Moldovai Köztársaságot – helyez egymás mellé, amelyek létrejötte, mai helyzete és sajátos identitáskonstrukciókat is eredményező viszonyaik egyaránt határvidékjellegükben gyökeresnek vagy ezekre vezethetők vissza. Az írás a történeti kontextussal indít, rámutat a társadalomtörténeti viszonyok hosszú távú hatásaira, majd a régiók kialakulásának folyamatát három „versenyen” keresztül ragadja meg, amelyek a megnevezésért, a területkijelölésért és a reprezentáció identitásdiskurzusainak ellenőrzéséért folynak az egyes szereplők között. Az elemzés keretét a román nemzetépítés adja, amely érdekes párhuzamokat tár fel a két régióban tapasztalható identitáspolitikai jelenségek között.

Bodó Julianna és Biró A. Zoltán munkája a szimbolikus térfoglalások kérdéskörét egy harmincéves időintervallumban fogja át, ami lehetővé teszi a nagyobb folyamatok és a változások megragadását is. Két olyan kutató szövegét olvashatjuk, akik pályájuk és karrierjük nagy részében Székelyföldön éltek és a térséget kutatták, a régió beható ismerete pedig a közelmúlt és a jelen viszonyainak érzékeny bemutatását eredményezi. A blokkban olvasható tanulmányuk korábbi kutatásaik eredményeire épül, és a vizsgált folyamatokat a nyilvános tér visszafoglalásának eufóriájától kíséri végig egészen a napjainkban megfigyelhető fogyasztás- és szórakozásalapú, egyre individualizáltabbá váló szimbolikus térhasználatig.

Patakfalvi-Czirják Ágnes tanulmánya a nemzeti radikális mozgalmak székelyföldi aktivitását elemzi. A főleg terepmunkára építő szöveg a Hatvannégy Vármegye Ifjúsági Mozgalom erdélyi kontextusát és működését vizsgálja, de szerzője nemcsak a radikális mozgalom logikáját, hanem a vármegyések személyes motivációját és a közeghez való viszonyulásukat is firtatja. A terepmunka apropóját két kézdivásárhelyi HVIM-tagnak – köztük az erdélyi hálózat vezetőjének – 2015 végi, terrorizmus vádjával történő letartóztatása adta. Habár a bírósági tárgyalások során azóta sem sikerült bizonyítani a fiatalok bűnösségét, a helyi társadalom önmagára vonatkoztatta a vádak, megtámadottnak érezve a „székelységet”. Az eseményeket tömeges tüntetések kísérték, amelyek jól rávilágítanak a radikális jobboldali szervezet társadalmi beágyazottságára és a vele kapcsolatos székelyföldi normalizációra.

A blokk szerkesztőiként megpróbáltuk érzékeltetni a fentebb vázolt trendeket, felvillantva a régió reprezentációjának sokszínűségét, valamint a közép- és kelet-európai hatalmi játszmák logikáját. Bár nem ez volt a fő fókuszunk, de fontosnak tartottuk annak a megközelítésnek az árnyalását is, amely a nacionalizmust döntően az elitekre korlátozza.

Hivatkozott irodalom

- B. Kovács András (2006): *Szétszabdalt Székelyföld. Háromszéki helytörténeti írások*. Marosvásárhely: Mentor.
- Baltasiu, Radu, Gabriel Săpunaru és Ovidiana Bulumac (2013): *Slăbirea comunității românești din Harghita-Covasna*. București: Editura Etnologica.
- Barna Gergő, Kapitány Balázs, Kiss Tamás, Márton János és Toró Tibor (2016): *Iskolák veszélyben. Tanulmányok a Székelyföldön kívüli magyar oktatás helyzetéről*. Kolozsvár: Nemzeti Kisebbségkutató Intézet.
- Bárdi Nándor (2017): Álságos állítások a magyar etnopolitikában. A külhoni magyarok és a budapesti kormányzatok magyarságpolitikája. In *Hegymenet. Társadalmi és politikai kihívások Magyarországon*. Jakab András és Urbán László (szerk.). Budapest: Osiris, 130–155.
- Bárdi Nándor és Pál Judit (szerk.) (2016): *Székelyföld története III*. Székelyudvarhely: Magyar Tudományos Akadémia BTK – Erdélyi Múzeum-Egyesület – Haáz Rezső Múzeum.
- Benkő Elek és Oborni Teréz (szerk.) (2016): *Székelyföld története I*. Székelyudvarhely: Magyar Tudományos Akadémia BTK – Erdélyi Múzeum-Egyesület – Haáz Rezső Múzeum.
- Biró A. Zoltán és Gagyi József (1996): Román–magyar interetnikus kapcsolatok Csíkszeredában: az előzmények és a mai helyzet. In *Egy más mellett élés. A magyar–román, magyar–cigány kapcsolatokról*. Gagyi József (szerk.). Csíkszereda: KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja – Pro-Print, 45–111.
- Biró A. Zoltán (1998): „Csodálatos” és „intoleráns” vidék. Jegyzetek a Har-Kov problémáról. In Biró A. Zoltán: *Stratégiaiák vagy kényszerpályák? Tanulmányok a romániai magyar társadalomról*. Csíkszereda: Pro-Print, 167–178.
- Egyed Ákos, Hermann Gusztáv Mihály és Oborni Teréz (szerk.) (2016): *Székelyföld története II*. Székelyudvarhely: Magyar Tudományos Akadémia BTK – Erdélyi Múzeum-Egyesület – Haáz Rezső Múzeum.
- Feischmidt Margit (2005): A magyar nacionalizmus autenticitás-diskurzusainak szimbolikus térfoglalása Erdélyben. In *Erdély-(de)konstrukciók*. Feischmidt Margit (szerk.). Budapest – Pécs: Néprajzi Múzeum – PTE Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék, 7–32.
- Fox, Jon E. és Cynthia Miller-Idriss (2008): Everyday Nationhood. *Ethnicities* 8(4): 536–563.
- György V. Imola (2011): A tér szimbolikus birtoklása Marosvásárhelyen. *Pro Minoritate* 21(2): 40–53.
- György Péter (2013): *Állatkert Kolozsváron – képzelt Erdély*. Budapest: Magvető.
- Hermann Gusztáv Mihály (2007): *Az eltért múlt. Oklevél- és krónikahamisítványok a székelyek történetében*. Csíkszereda: Pro-Print.
- Hermann Gusztáv Mihály (2013): Székelységtudat – mítoszokkal és mítoszalanul. In *Mítoszaink nyomában*. Kovács Kiss Gyöngy (szerk.). Kolozsvár: Komp-Press – Korunk, 57–70.
- Horváth Gyula (szerk.) (2003): *Székelyföld. A Kárpát-medence régiói I*. Budapest – Pécs: MTA Regionális Kutatások Központja – Dialóg Campus.
- Köpeczi Béla (főszerk.) (1986): *Erdély története I–III*. Budapest: Akadémiai.
- László Márton és Novák Csaba Zoltán (2012): *A szabadság terhe. Marosvásárhely, 1990. március 16–21*. Csíkszereda: Pro-Print – Dr. Bernády György Közművelődési Alapítvány.
- Lăcătușu, Ioan, Vasile Lechințan és Violeta Pătrușel (2003): *Româniile din Covasna și Harghita. Istorie. Biserică. Școală. Cultură*. Miercurea-Ciuc: Editura Grai Românesc a Episcopiei Ortodoxe a Covasnei și Harghitei.
- Szilágyi István (2016): Államnacionalizmus és kisebbségi nacionalizmus Romániában. A román állam és a magyar kisebbség szembenállása. *Magyar Kisebbség* 21(3–4): 201–244.
- Tánczos Vilmos (1998): Kettős hatalmi szerkezet a Székelyföldön. *Magyar Kisebbség* 4(2): 339–362.